

VITA - DISCUSSION

MÉG EGYSZER A HATVAN-BOLDOGI KARDRÓL

SZABÓ MIKLÓS*

In a study published in Archaeologiai Értesítő 139 (2014), Tibor Kemenczei reviewed the research history of various prehistoric finds in the collection of the Hungarian National Museum. Based on his meticulous examination of the museum records, he clarified the problem of how the La Tène sword from Hatvan-Boldog was “doubled”. As it turned out, the sword did not perish during World War II, but was taken to Nyíregyháza as part of a loan, where it was later inventoried as an artefact originating from Gáva-Katóhalom. This discussion article addresses the relevant problems based on the records from the 1970s, which offer some instructive conclusions from a museological perspective (documentation of loaned items, re-inventorying, etc.). One significant information for international scholarship is that the sword from Hatvan-Boldog does not have a “twin” in Nyíregyháza. The final section of the study corrects the dating of the sword and touches upon the issue of the type’s designation.

Keywords: *Hatvan-Boldog, Gáva-Katóhalom, La Tène sword, Hungarian National Museum, Jósza András Museum*

Kemenczei Tibor az Archaeologiai Értesítő 139 (2014) számában a Magyar Nemzeti Múzeum néhány őskori leletének kutatástörténetét elemzi. Ennek során a múzeumi nyilvántartások alapján tisztázta a hatvan-boldogi La Tène-kard „megkettőződésének” problémáját. Eszerint a darab nem semmisült meg a II. világháború idején, hanem egy műtárgykölcsönzés során Nyíregyházára került, ahol később Gáva-Katóhalomról származó leletként beletárolták. A vitacikk az 1970-es években hozzáférhető dokumentumok alapján újból körüljárja a problémákat, amelyek muzeológiai szempontból (kölcsönzött tárgyak dokumentálása, újbóli leltárba vétele stb.) végeredményben fontos tanulságokkal szolgálnak. A nemzetközi kutatás számára is jelentős információ, hogy a Hatvan-Boldogról származó kardnak nincs nyíregyházi „testvére”. A cikk befejező része helyesbíti a kard keltezését, és kitér a típuselnevezés problémájára is.

Kulcsszavak: *Hatvan-Boldog, Gáva-Katóhalom, La Tène-kard, Magyar Nemzeti Múzeum, Jósza András Múzeum*

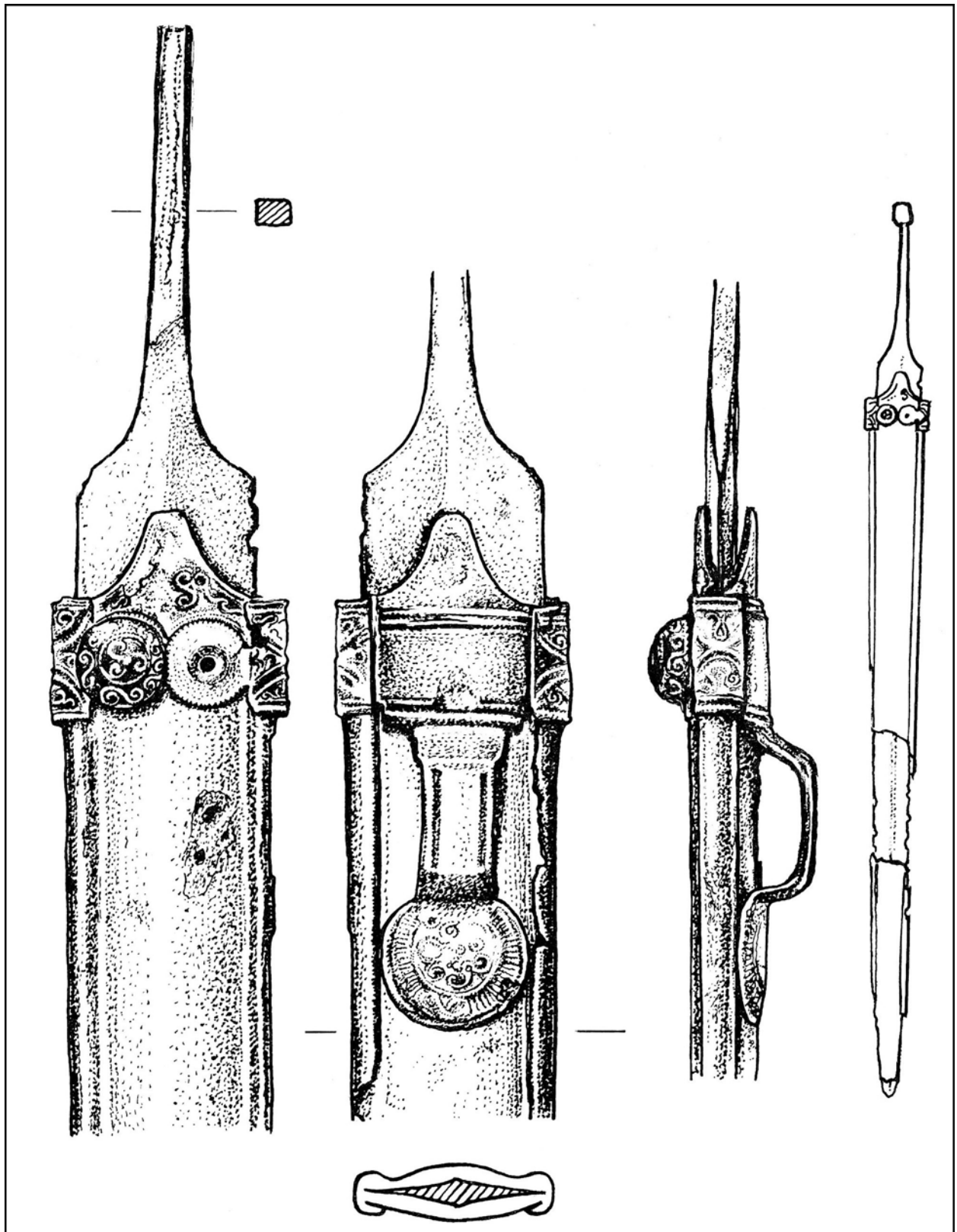
Kemenczei Tibor elismerésre méltó szolgálatot tett a vaskorkutatásnak, amikor tisztázta a hatvan-boldogi kard „megkettőződésének” problémáját. Csak egyetérteni lehet tanulmányának zárásmegjegyzésével, miszerint „egy-egy lelet történetéről csak minden fellelhető adat figyelembevételével vázolhatunk fel hiteles képet”.¹ A bökkenő

azonban a fellelhető adatok hozzáférhetőségének a problémája – feltételezve, hogy a kutató nem régészeti meséket óhajt költeni, az illetékes múzeum pedig az adatszolgáltatás tekintetében maximálisan a rendelkezésére áll!

Amikor az 1970-es évek második felében F. Petres Évával hozzáláttunk a díszített kardok korpuszához, magától értetődően a Magyar Nemzeti Múzeum anyagával kezdtük, amely az idevágó leletek messze legnagyobb

* A kézirat érkezett: 2016. április 11.

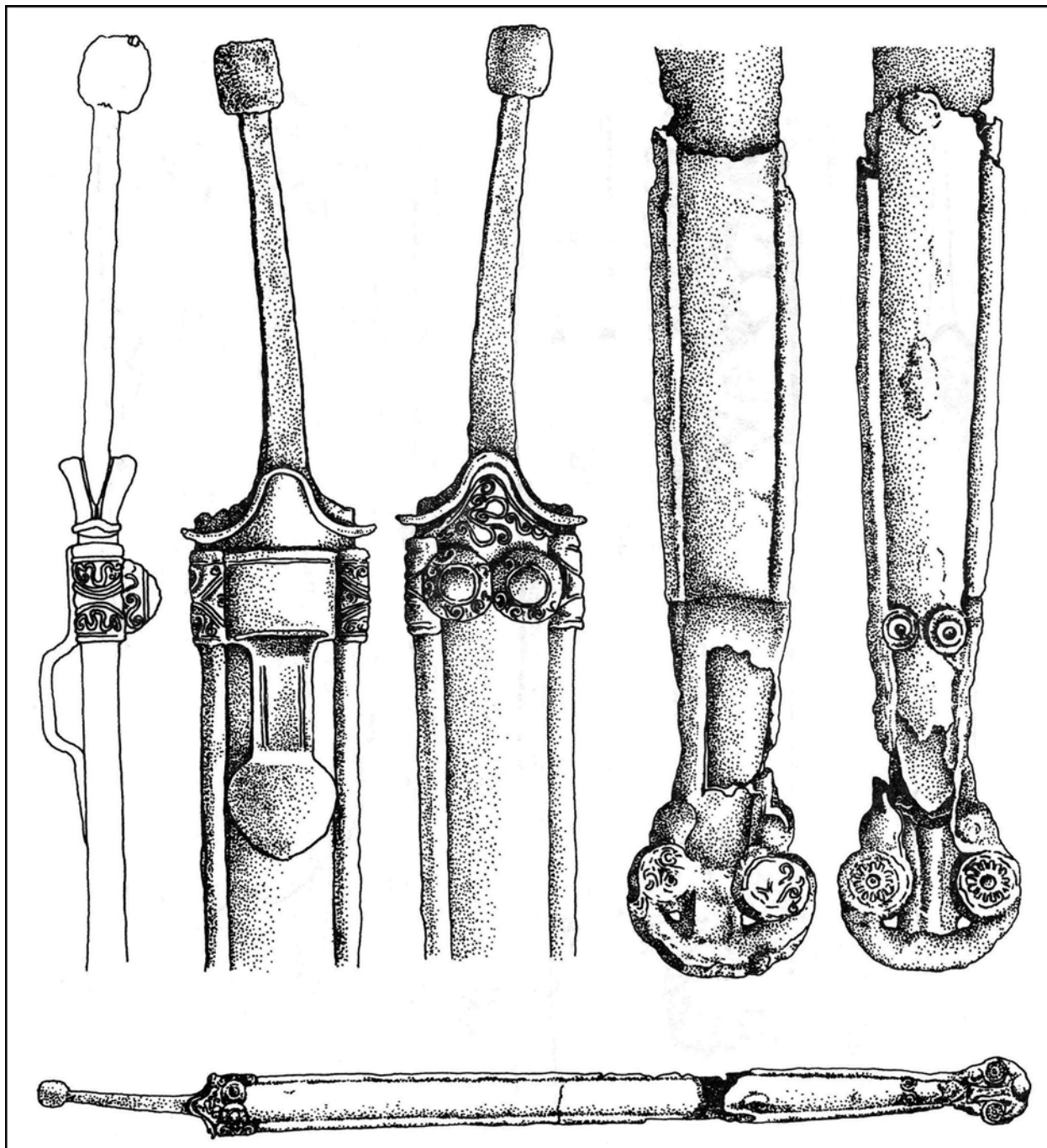
¹ KEMENCZEI 2014, 131–134.

1. kép. A hatvan-boldogi kard Pósta Béla rajza alapján (SZABÓ-PETRES 1992 után)
Fig. 1. The sword from Hatvan-Boldog after Béla Pósta's drawing (after SZABÓ-PETRES 1992)

és külföldön is leginkább számon tartott gyűjteménye.² A Hatvan-Boldogon feltárt fegyver eleve különleges figyelmet érdemelt, minthogy egy La Tène-kardtípus névadója lett, s ebben a minőségében bekerült a nemzetközi szakirodalomba.³ A Múzeum raktárában nem sikerült a darab nyomára bukkanni. Márton Lajos, aki 1933-ban ki-

adott monográfiájában a kard fotóját közzétette, az 1933–34-es leletkatalógusában azt írta, hogy a hüvely díszítményei tönkrementek, s ezért Pósta Béla 1895-ös rajzait volt kénytelen felhasználni.⁴ Végeredményben ez az adat inspirálta azt a feltevést, hogy a kard a II. világháború idején megsemmisülhetett, ami akkor a múzeumi kollégák

2. kép. A „gáva-katóhalmi” alias hatvan-boldogi kard Ecsedi Mária rajza alapján (SZABÓ-PETRES 1992 után)

Fig. 2. The “Gáva-Katóhalom” sword (Hatvan-Boldog) after Mária Ecsedi’s drawing (after SZABÓ-PETRES 1992)

² SZABÓ-PETRES 1992.

³ Erről részletesen: PETRES-SZABÓ 1985, 87–89.

⁴ MÁRTON 1933, XXVII. t. 1, 44; MÁRTON 1933–1934, 120–122, 157–158, LIV–LV. t.

számára is elfogadhatónak tűnt. Azt azonban nem állítottuk, hogy elveszett volna!⁵ Egészen röviden arról van szó, hogy az illetékes muzeológusokban nem vetődött fel, hogy a problémának más megoldása is lehetséges.

Időközben a korpusz anyaggyűjtése folytatódott, melynek során látókörrünkbe került a Jósa András Múzeumban egy kelta kard. S ettől kezdve az adatszolgáltatás a nyíregyházi kollégák részéről történt, aminek nyomán született meg a Gáva-Katóhalomról származó La Tène-fegyver „mítosza”, amely első látásra a hatvan-boldogi kardhoz állt közel. A problémát most ugyan Kemenczei alaposan körüljárta,⁶ ez azonban nem változtat azon a korábbi tényálláson, hogy a velünk közölt adatok a Gáva-Katóhalom-lelőhelyhez kapcsolták a darabot.⁷

Ezek után a kérdés az, hogy miért nem ismerjük fel az utóbbi azonosságát a Nemzeti Múzeumban akkor fel nem lelhető hatvan-boldogi példánnyal? Ez nyilvánvalóan a rendelkezésünkre álló dokumentáció függvénye volt. Kemenczei azt írja, hogy a problémát „csak (sic!)” a már korábban közölt fénykép és rajzok alapján elemeztük,⁸ ami igaz, de akkori legjobb tudásunk szerint ennél több és jobb nem létezett.

Ha összehasonlítjuk a rajzokkal (1–2. kép) a Márton Lajos által közölt fotót,⁹ amely feltehetően azonos a Jacobsthal által az Early Celtic Art-ban reprodukált fényképpel,¹⁰ a hatvan-boldogi és az akkor Nyíregyházán őrzött kard között kétségtelenek voltak az egyezések, de a különbségek is. Ezek utólag természetesen magyarázhatók a hatvan-boldogi példány állapotának radikális romlásával, ami azonban akkori ismereteink alapján – nevezetesen amiatt, hogy a Nemzeti Múzeumban őrzött fegyver nem lelhető fel, mert feltehetően megsemmisült – aligha merülhetett fel.¹¹ Ebből az is következik, hogy a Kemenczei által perdöntőnek tartott hibák (az egyik rozetta hiánya, három korróziós lyuk) valójában az általunk használt dokumentáción nem található meg, hanem a kard nyíregyházi állapotát szemléltek.¹²

A hatvan-boldogi hüvely rajzának (1. kép) összevetése a nyíregyházi fegyver részleteivel (2. kép) a különbségekre még erősebben rávilágít

tott. Ami a legfeltűnőbb volt, az a függesztő fül alsó rögzítő elemének különbözősége: Pósta rajzán ovális és díszítetlen, míg a „gávai” hüvelyről az általunk készíttetten kerek és rovátkolt keretben „s”, illetve triskelés (?) motívumok díszítik. Markáns a különbség a megmaradt rozetta új és az 1895-ből származó rajza között is: az utóbbin közepe díszítetlen, szélén pedig nehezen értelmezhető spirálok vannak; a mi verziókon közepesen jól olvasható a triskelés, körülötte pedig „S” minták láthatók.¹³ Számos eltérést lehetne még felsorolni, de elsősorban a függesztő fül formáját tartottuk perdöntőnek; a vésett díszek helyes értelmezése a 19. század végén nem volt elvárható.

Harminc évvel később a Nemzeti Múzeum kölcsönzési naplója alapján Kemenczei Tibor tanulmánya a kérdést tisztázta, egyúttal a hatvan-boldogi vaskard nyíregyházi beletározásának és „átkeresztelésének” történetét is feltárta.¹⁴ S itt térhetünk vissza az adott időpontban fellelhető adatok problémájára: külső kutatóktól aligha várható el, hogy kételkedjenek múzeumi kollégáktól kapott információkban vagy éppen a leltározás hitelességében. A felelőség persze így is, úgy is a publikálóké, még ha a tévedések mögött az ittenihez hasonló tanulságos történések lapanganak is. Ennek ellenére sem írtam volna meg ezt az esetet, ha Kemenczei Tibor tanulmánya végén nem indít el kisebb lavinát a következő állításával: „Ezek szerint a Hatvan-Boldog/Münsingen vaskardtípus Közép-Európában, az LT B1 periódusban a Kr. e. 3. század elején lett a kelta fegyverzet része.”¹⁵ A tévedés nyilvánvaló; a megjelölt időpont a fentebb idézett szakirodalom alapján¹⁶ a LT B2-nek felel meg.

Jegyezzük meg, hogy már a típus névadója, Hunyady Ilona, a LT B és C fordulójára keltezte az eponym leletet, ami a mai időrendi felfogás szerint a LT B2-nek feleltethető meg.¹⁷ Ezt a kelteztést De Navarro, V. Kruta, P. Roualet és mások megerősítették.¹⁸

Végül néhány szó a típuselnevezés problémájáról. Kemenczei a „Hatvan-Boldog/Münsingen vaskardtípust” használja, amely végső soron U. Osterhaus kiadatlan disszertációjára megy vissza, és elsősorban a német szakirodalom vette át.¹⁹ Ezzel az a probléma, hogy a münsingeni kardhüvelyek általában rossz állapotban vannak,

⁵ SZABÓ–PETRES 1992, 89, 18. sz.

⁶ KEMENCZEI 2014, 133.

⁷ KEMENCZEI 2014, 131–132.

⁸ KEMENCZEI 2014, 131.

⁹ Lásd 4. jegyzet.

¹⁰ PETRES–SZABÓ 1985, 87, I. t. 1.

¹¹ Vö.: PETRES–SZABÓ 1985, 89.

¹² KEMENCZEI 2014, 134; vö. a 4. képen az 1. és a 2. rajzot a kardról. A fotódokumentációhoz: MÁRTON 1933, XXV. t. 1., illetve SZABÓ–PETRES 1992, 255, III. t. 1.

¹³ Vö. SZABÓ–PETRES 1992, 131, 13. t. és 136, 18. t.

¹⁴ KEMENCZEI 2014, 133.

¹⁵ KEMENCZEI 2014, 134.

¹⁶ Lásd a 2–3. jegyzetet.

¹⁷ Ehhez lásd SZABÓ 2009, 85 skk.

¹⁸ Erről részletesen PETRES–SZABÓ 1985, 87–88.

¹⁹ PETRES–SZABÓ 1985, 87.

és számos részletük elpusztult.²⁰ De Navarro és Stead a Hatvan-Boldog-típust eleinte megőrizték, majd később elvetették, mert a névadó darab szabálytalan vonásokat mutat: mindenekelőtt ilyen a hüvely szája alatti erősítő veret.²¹ Ezek után Stead nevezte el a kardkoptató egyik variánsát Kosd-típusnak, és Petres Évával mi is ezen az ösvényen haladtunk tovább, majd az általunk azonosított variánsokat Kosd A1, A2, B, C és D megjelöléssel különböztettük meg.²² A „nevezék-

tani vita” mindenesetre nem zárult le, mindhárom verzió használatára találtunk példákat. Az viszont kétségtelen, hogy maga a hatvan-boldogi kard paradox módon az ún. Hatvan-Boldog-típus kései variánsa, előzményei a nyugati keltaság körében a LT B1 második felére tehető, és standardizált típusként terjedtek el. Kárpát-medencei megjelenésük összefügghet a balkáni invázióval²³ a Kr. e. 3. század első felében, ami a LT B2-fázisnak felel meg.

IRODALOM

HODSON, FRANK ROY

1968 The La Tène Cemetery at Münsingen-Rain. Catalogue and Relative Chronology. Bern.

KEMENCZEI TIBOR

2014 Adatok a Magyar Nemzeti Múzeum néhány őskori fémleletének kutatástörténetéhez (Zur Forschungsgeschichte einiger prähistorischen Metallfunde im Ungarischen Nationalmuseum). *Archaeologiai Értesítő* (Budapest) 139, 127–136.

MÁRTON LAJOS

1933 A korai La Tène kultúra Magyarországon – Die Frühlatènezeit in Ungarn. *Archaeologia Hungarica* 11. Budapest.

1933–1934 A kora La Tène sírok leletanyaga – Das Fundinventar der Frühlatènegräber. *Dolgozatok* (Szeged) 9–10, 93–165.

PETRES, ÉVA F.–SZABÓ, MIKLÓS

1985 Bemerkungen zum sogenannten „Hatvan-Boldog Schwerttyp“. *Alba Regia* (Székesfehérvár) 22, 87–96.

SZABÓ MIKLÓS

2009 Megjegyzések a Délkelet-Dunántúl késő vaskorához (Remarques sur le second âge du fer de la Transdanubie du Sud-Est). *Communicationes Archaeologicae Hungariae* (Budapest) 85–100.

SZABÓ, MIKLÓS–PETRES, ÉVA F.

1992 Decorated Weapons of the La Tène Iron Age in the Carpathian Basin. Budapest.

THE SWORD FROM HATVAN-BOLDOG REVISITED

MIKLÓS SZABÓ

In a study published recently in *Archaeologiai Értesítő*, Tibor Kemenczei unravelled the mystery of how the La Tène sword from Hatvan-Boldog acquired a “twin” (KEMENCZEI 2014). The sword did not perish during World War II, but was taken to Nyíregyháza as part of a loan, where it was later inventoried as an artefact originating from Gáva-Katóhalom. Addressed in this discussion article are the relevant problems based on the records from the 1970s. One important finding of Kemenczei’s research is that the sword from Hatvan-

-Boldog does not have an exact counterpart in Nyíregyháza. Paradoxically, the sword itself represents a late variant of the so-called Hatvan-Boldog type, whose forerunners can be dated to the later LT B1 period in the western Celtic world; this sword type then became widespread as a standardized type. The appearance of this sword type in the Carpathian Basin can be linked to the Balkanic invasion in the earlier 3rd century, which corresponds to the LT B2 phase.

²⁰ HODSON 1968, 30 és 67; lásd a 72. és 86. sírokat: az F/H horizont (= LT Ic late) lényegében megfelel a LT B2-nek.

²¹ PETRES–SZABÓ 1985, 87–88, 1. kép.

²² PETRES–SZABÓ 1985, 89–95, 7. kép.

²³ PETRES–SZABÓ 1985, 91.